

UDVIKLINGEN I HERREGÅRDENES MALEDE OG DEKOREREDE INTERIØRER

Af konservator Line Fogh Bregnhøj, Nationalmuseet

Så langt tilbage som til jernalder og vikingetid kan vi spore brug af maling i Danmark, og til alle tider har man anvendt maling til at beskytte og udsmykke overflader. Og til at vise magt.

Denne artikel vil fortælle om udviklingen i, hvordan man på herregårdene, altså i samfundets højeste lag, har malet og dekoreret gennem tiden op til slutningen af 1800-tallet.

Vikingetid

Vikingetidens storgårde var formodentlig bemalede. Og bemalede i klare farver. Vi har kun få fund med rester af bemalede genstande fra vikingetid, men de viser, at der tilsyneladende blev anvendt en palet af kraftige, rene kulører. Kemiske analyser af disse bemalinger viser end-

Salen i det lille jagtslot, Eremitagen, i Jægersborg Dyrehave. Opført og indrettet i prægtig barokstil i 1730'erne for Christian den 6. (1699-1746) og familie. Spisesalens udsmykning rummer både ægte marmor anvendt som dørindfatninger samt stukmarmor til søjler og pilastre. Væggenes brystpaneler i fyrretræ er marmorerede, så det imiterer rummets ægte marmor. Foto: Roberto Fortuna.

videre, at man allerede på den tid anvendte linoliemaling og limfarve. Vi antager, at pigmenter til maling, for de flestes vedkommende, har været dyre at anskaffe, og hvis man havde magt, ville man også gerne vise det ved brug af prangende farver.

Middelalder

Da Danmark blev kristnet, blev kirken hurtigt en magt ved siden af kongemagten. Adel og gejstlighed havde råd til anvendelse af farver, hvilket ses i kirkernes kalkmalerier og de gejstliges boliger. Således kendes malede udsmykninger fra Karmeliterklostret i Helsingør, Esrum Kloster og bispegården i Odense. I den nye tids stenhuse malede man overvejende med kalk og limfarve. Kongen fik naturligvis også dekoreret, som for eksempel de skakternede eller bosseimiterende udsmykninger i et af rummene på Nyborg Slot, der er udført i flere grå nuancer. Sådanne skakternede bemalinger kender vi også fra andre steder, så de var måske udbredt. Både i bispegården i Odense og på Nyborg Slot udsmykkede man væggene med maling, men til festlige anledninger blev væggene endvidere dækket med ophængte vævede tapeter. Både som udsmykning og for at lune i de kolde rum. Bjælke- og bræddeløfter var ofte rødmalede i limfarve med pigmentet jernoxidrød eller enkelt udsmykket

Vikingetidens farvepalet, udarbejdet af Nationalmuseet efter analyser af fund. Foto: Roberto Fortuna.

Den tidligere bispegård i Odense (det senere Odense adelige jomfrukloster). Her blev et rum omkring år 1500 udsmykket med en orangerød bort udført i limfarve med pigmentet blymønje. Bemalingen har vel skullet opfattes som en tekstil-imitation. Foto: Roberto Fortuna.

i rødt og gråt. Og på herregården Glimmingehus i Skåne, ejet af rigsråd Jens Holgersen Ulfstand († 1523), ses der rester af et blåmalet loft med gule stjerner. Noget, vi også er stødt på andre steder.

Renæssance

Renæssancen er kendetegnet ved, at der kommer mere træ ind i boligen. Man ville gerne skærme sig mod træk og kulde, og med træpanelering kunne man isolere vægge og lofter. Man viste magt ved at have råd til at panelere rum med træ, egetræet i sig selv var et statussymbol. Derfor skulle det heller ikke dækkes med maling, kun udsmykkes med farver på udvalgte dele. I Middelalderens rum havde man ikke kendt til sådan noget som fodpaneler og dørindfatninger, men med de nye, panelerede rum fik man lukket for træk og kulde ved, at der nu blev en indfatning rundt om døre, og panelet gik helt til gulv. I stedet for helpanelerede vægge kunne man også nøjes med et brystpanel, det vil sige et træpanel, der gik til "brystningshøjde", sådan cirka en meter over gulv. Herover kunne man udspænde vævede tapeter eller eksempelvis gyldenlæder, der var læder skåret i store firkanter og sat sammen. Disse var præget med et mønster, forgyldt (eller forsolvet) og delvist bemalet, ligesom træværket. Det var en form for imitation af de vævede tapeter, der var noget billigere, men stadig prangende og godt isolerende. Sådanne ses på herregården Sövdeborgs slot i Skåne, hvor de er opsat over en træpanelering i egetræ. Her ses også et overdå-

Prægtig renæssancesal på Sövdeborgs slot i Skåne, 1640. Slotet var ejet af storgodsejeren Otto Thott, og specielt det rige stukloft i italiensk stil viser, at der her er tale om en bygherre af format. Foto: Roberto Fortuna.

digt dekoreret stukloft. Man begyndte at dekorere lofter med stuk omkring begyndelsen af 1600-tallet, hvor man i stedet for at panelere loftet kunne stryge stuk – der blev lavet af gips – hen over loftets bjælker og brædder. Det var også en form for isolering mod træk, og samtidig slap man for neddryssende støv.

Stukken blev udformet dekorativt, i starten kun modelleret med enkelte stjerner, rosetter og blomster, men efterhånden mere og mere udsmykket. Tilsyneladende var disse stuklofter ikke dekoreret med farver, på Kronborg har vi dog i Christian den 4.s (1588-1648) kammer fundet rester af bemaling på stukken, der kunne være oprindelig. Vægge behængtes stadig med vævede tapeter, og hvis man ikke havde råd til det, kunne man male en imitation af ophængt tekstil på den pudsede væg. Som på bispegården i Odense, hvor væggenes tekstil-imitationer ved festlige anledninger blev dækket af rigtige tekstiler. Eksempler på malede vægteksiler kendes fra Gammel Estrup på Djursland samt Egeskov og Holckenhavn på Fyn. I det hele taget malede man imitationer af både tekstiler og træpaneler både på vægge og lofter, hvis man ikke havde råd til at gøre som de rigeste.

Barok

Fra 1630'erne-1640'erne var der ikke mere den store status i egetræet. Opvarmning af rum blev forbedret, man slog brædder under bjælkelofterne og udsmykkede dem med stuk eller malede det plane bræddeloft. Vægpaneler anvendtes fortsat, men nu blev sten mere et eftertragtet materiale. Paneleringen udførtes i det billigere fyrretræ og blev så malet i en tung stengrå kulør eller finere endnu som en imitation af marmorstenarter. Moden kom til Danmark fra det sydlige Europa, så det var mest syd-europæiske marmorsorter, man imiterede. Det blev gjort

på en meget fri og dekorativ måde, måske på grund af manglende kendskab til de rigtige stensorter, men sikkert også fordi tiden ikke fordrede en egentlig imitation, men mere en malet dekoration. Nu benyttede man træværk i alle rum, og alt blev malet med linoliemaling i kulører, der mimes sten. Det var blevet almindeligt at male, og derfor behøvede man ikke mere de prangende farver, nu var det den dekorative effekt, det gjaldt. Paletten bestod stadig af de rene kulører, og man anvendte overvejende linoliemaling, da man ønskede den forholdsvis blanke effekt, denne maling har, til forskel fra den matte limfarve eller kalk.

Over væggenes marmorerede brystpaneler anvendte man stadig gyldenlæder eller vævede tapeter. Men på grund af både bedre opvarmning og isolering af rummene kunne man nu også tillade sig at anvende lettere tekstiler som lærred og silke. Opspændt lærred kunne bemales med egentlige maleriske motiver, som det eksempelvis kendes fra herregården Selsø i Hornsherred, der fik både væg- og loftsmalerier på udspændte lærreder i 1730'erne. Silkestoffer kom til Europa fra handlen med Kina, det var kostbart og derfor meget eftertragtet. Man kunne have opsatte silkebaner hele rummet rundt i samme farve, måske med malede blomsterranker på. Eller man kunne opsætte skiftende baner i to kulører, eksempelvis rød og hvid, som det stadig ses i Det mørke kammer på Rosenborg Slot i København, hvor Frederik den 4. (1671-1730) fik sådanne vægsilker opsat i begyndelsen af 1700-tallet. Man imiterede også de fine silkestoffer, hvilket blandt andet ses i et rum på Gammel Estrup, hvor overvæggenes lærreder er præparerede, så det skal imitere bølgende silke, og derefter er bemalet med kinesiske motiver. Og hvis forholdene ikke var til udspændte lærreder, kunne silkeimitationer males direkte på væggen.

Dette kendes fra Odense adelige jomfrukloster, hvor de adelige jomfruer fik udsmykket vægge i beboelsesrum a la silkestoffer i baner af skiftende kulører som rød og grøn, gul og blå og så videre. Vægge i eksempelvis gangarealer kunne udsmykkes på hele væggen med imiterede marmorkvadere, udført i en lidt enkel dekorativ stil. Dette er fundet flere steder, og et eksempel kan stadig ses på herregården Clausholm på Djursland.

Rokoko

Fra 1740'erne blev barokkens tunge farver og kraftige marmoreringer totalt umoderne. Nu dikterede moden en lethed i bemalingerne, som man ikke før havde set. Noget af det, der gjorde, at moden skiftede, var, at det blyhvide pigment blev produceret i en større målestok, samtidig med at lukkede ovne til opvarmning gjorde, at rum nu kunne fremtræde mindre tilsodede. Tiden ønskede lyshed og lethed. Der tilsattes en hel del hvidt til de rene pigmenter, således at paletten nu kom til at bestå af lysegrøn, lyserød, lysegul etcetera. Man anvendte overvejende linoliemaling, da man ønskede blanke overflader, og dertil benyttede man forgyldninger for at få det hele til at skinne endnu mere. Barokkens tunge grå træværk blev nu let lysegrå, gerne tilsat forgyldninger på døre og panelers profilled og udsmykninger. De fineste rum var helpanelerede, og ellers blev der på væggene over et brystpanel opsat udspændte lærreder eller silkestoffer, gerne bemalet som en imitation af helpanelering. Dette ses hos hofmarskal, grev Adam Gottlob Moltke (1710-92), der i sit bypalæ på det nye Amalienborg i årene 1750-54 fik udsmykket den store sal med helpanelerede vægge, malet i sart lysegrøn under et hvælvet, hvidmalet loft. Hertil var der forgyldninger på en overdådighed af rocaille-ornamentering. Dette blev mimet på en af hans

Dronning Anne Sophies sovegemak på Fredensborg Slot, 1759. Over det lyst malede brystpanel med forgyldninger er væggene tapetserede med silketapeter i baner af hvid og lysegrøn med påmalede udsmykninger blandt andet i lysviolette kulører, indrammet af rocaille-ornamenter a la panelværk. Foto: Roberto Fortuna.

Det etruskiske rum i det Norske hus på Liselund, 1790'erne. Foto: Roberto Fortuna.

besiddelser, Turebyholm på Sjælland, hvor overvægslærreder blev bemalet med dekorative udsmykninger som imitation af et rokokopanel. På Fredensborg Slot blev i 1759 indrettet et sovegemak med meget kostbare silketa-peter med påmalet dekoration. Ligesom på Turebyholm imiterer den maledede dekoration et rokokopanel. Her dog i en meget eksklusiv udførelse.

Klassicisme

Den lyse palet blev fortsat anvendt, selvom rokokoorna-menterne gik af brug fra omkring 1770. Nu vendte man sig mod den klassiske oldtid i arkitektur og udsmykning. Interiører skulle være i en mere enkel og stringent stil, og hertil passede lyse, matte kulører. Forskellen til ro-kokoen var netop ønsket om matte overflader, hvorfor forgyldninger heller ikke mere anvendtes så meget som tidligere. Matte overflader kunne man få ved at anvende limfarve. Træværk blev stadig malet i linoliemaling, men på væggenes overvægslærreder strøg man nu overvejende limfarve i lyse kulører. Enten ensfarvede eller gerne med et midtfeltmotiv i antikiserende stil. Man benyttede sig også af at male direkte på den pudsede væg (eventuelt på grundpapir) – det gav i tidens opfattelse et endnu mere antikt udseende. Et sådant eksempel kendes fra Calmette-familiens landsted Liselund på Møn, hvor man i 1790'erne, i parkens Norske hus, maledede etruskiske dekorationer i limfarve på den pudsede vægoverflade. Papirtapeter kom også meget i anvendelse nu. De var oftest trykt med den matte limfarve og passede derfor rigtig godt til tidens mode. Papirtapeter var i Danmark kommet i anvendelse i rokokoen, men det var først mod 1700-tallets slutning, at brugen af dem blev udbredt. På herregården Selsø i Hornsherred ses således stadig op-rindelige tapeter fra begyndelsen af 1800-tallet.

Historicisme

Blandt andre faktorer gjorde et øget kendskab til antik-kens farvepalet, at moden vendte sig fra de lyse kulører. Dem var tiden løbet fra, og man lysnede ikke mere far-verne med hvidt. Nu var det igen de rene kulører, man benyttede, hvilket gjorde rummene mørkere. De pompe-janske interiører blev tidens store mode fra 1840'erne og næsten frem til omkring år 1900. Det var i begyndelsen mest de nationalliberalistiske sindede omkring København, der førte an, men moden bredte sig efterhånden til hele landet og blev noget, som også herregårdene tog til sig. Historicismens store dekorationsmaler Georg Christian Hilker (1807-75) nåede således at udsmykke på en del herregårde, oftest sammen med billedkunstneren Con-stantin Hansen (1804-80). Således fik familien de Neer-gaard på herregården Gyldenholm på Sjælland udsmyk-ke en række rum i den pompejanske stil af netop Hilker og C. Hansen. Blandt andet den flotte høstfestsal med pompejansk-røde vægge og loftsudsmykninger som imi-tation af antikkens udspændte solsejl. Så godt som alt træværk blev i 1800-tallets anden del malet som imita-tion af ædle træsorter. Andre stilarter blandedes også ind, som eksempelvis japanisme, og mod slutningen af århundredet kom også andre strømninger ind, blandt andet Arts and Craft-bevægelsen i England.

Bemaling til tiden

Fra vikingetid og til ind i 1600-tallet var det at male no-get eksklusivt, og derfor maledede man med stærke, pran-gende farver. Maling skulle kunne ses, når det endelig blev anvendt. Fra omkring 1630'erne og 100 år frem var det at male blevet mere almindeligt, og derfor var det malernes dekorative formåen, det kom an på. Og fra 1740'erne skulle brugen af maling i lyse farvetoner mere

Gyldenholm på Sjælland, 1864. Foto: Line Bregnhøj.

ses som en raffineret udsmykning af rummene sammen med rokokoens ornamenter. Man benyttede fortsat den lyse farvepalet, men op mod slutningen af 1700-tallet blev rocaille-ornamenter udskiftet med en antikiserende stil, hvor væggene blev udsmykket med små vignetter. Dette udviklede sig fra 1800-tallets midte til egentlige pompejanske rumudsmykninger, der mod århundredets slutning igen ændrede sig i andre retninger. Gennem historien kan herregårdenes malede og dekorerede interiører således betragtes som en foranderlig konstant – altid med magtdemonstration og komfort for øje.

Litteratur:

Baty, Patrick: *The anatomy of colour*, London 2017.

Bregnhøj, Line: *Det malede rum*, Kbh. 2010/2017.

Bregnhøj, Line og Hanne Raabyemagle: *Abildgaard som arkitekt – former og farver*, Kbh. 2019.